

‘Je kunt blijven fantaseren’

Praten over kunst met mensen met dementie

Dat kunst en kunstzinnige activiteiten belangrijk kunnen zijn voor mensen met dementie wordt steeds meer onderkend. Het Deltaplan Dementie maakte ‘kunst en dementie’ zelfs tot een van zijn speerpunten voor 2018.

Denkbeeld doet in deze jaargang ook een duik in het zakje door de coverfoto aan dit thema te wijden. Elk nummer zal Sanne Hoogeveen, fotograaf en docent beeldende vorming, een persoon met dementie portretteren die naar een kunstwerk kijkt. Zoals de mensen met dementie die deelnemen aan de kunstworkshops die zij geeft. In dit artikel een impressie van hoe zo’n workshop in zijn werk gaat.

In 2007 startte het Museum of Modern Art (MoMa) in New York een programma om mensen met dementie en hun naasten van beeldende kunst te laten genieten. In het kader van dit programma, ‘Meet Me at MoMa’ geheten, krijgen de deelnemers een speciale rondleiding door het museum en vertellen zij onder leiding van een professional wat er bij hen opkomt bij het kijken naar beeldende kunst. Blijkens

onderzoek uit 2008 was dit programma – in elk geval op korte termijn – effectief: het bood rust en afleiding en de mensen met dementie voelden zich gelukkiger en ‘vergeten’ hun zorgen even.

In 2013 werd het programma van het MoMa ook in Nederland geïntroduceerd onder de naam ‘Onvergetelijk Museum’; inmiddels wordt het in twaalf musea aangeboden. De ervaringen hiermee inspireerden *Sanne Hoogeveen* anderhalf jaar geleden om er een vervolg aan te geven als afstudeerproject aan de Willem de Kooning Academie. Samen met de Stichting Kunstuitleen Rotterdam ontwikkelde zij een andere insteek om mensen met dementie van beeldende kunst te laten genieten: niet door

hen een museum te laten bezoeken, maar door ‘het museum’ naar hen toe te brengen.

De ruime kunstcollectie van Stichting Kunstuitleen Rotterdam maakt dit praktisch mogelijk. Met behulp van Sanne kunnen ontmoetingscentra of zorginstellingen kiezen uit verschillende pakketten met herkenbare thematiek. Bijvoorbeeld Hollandse landschappen en taferelen, dieren, kinderen of sociale situaties, maar ook hedendaagse abstracte kunst. Vervolgens wordt op locatie een centraal gelegen en openbaar toegankelijke ruimte als expositieruimte ingericht, waarbij de organisatie de mogelijkheid heeft drie of vier keer per jaar van tentoonstelling te wisselen, met elke keer een nieuw thema.

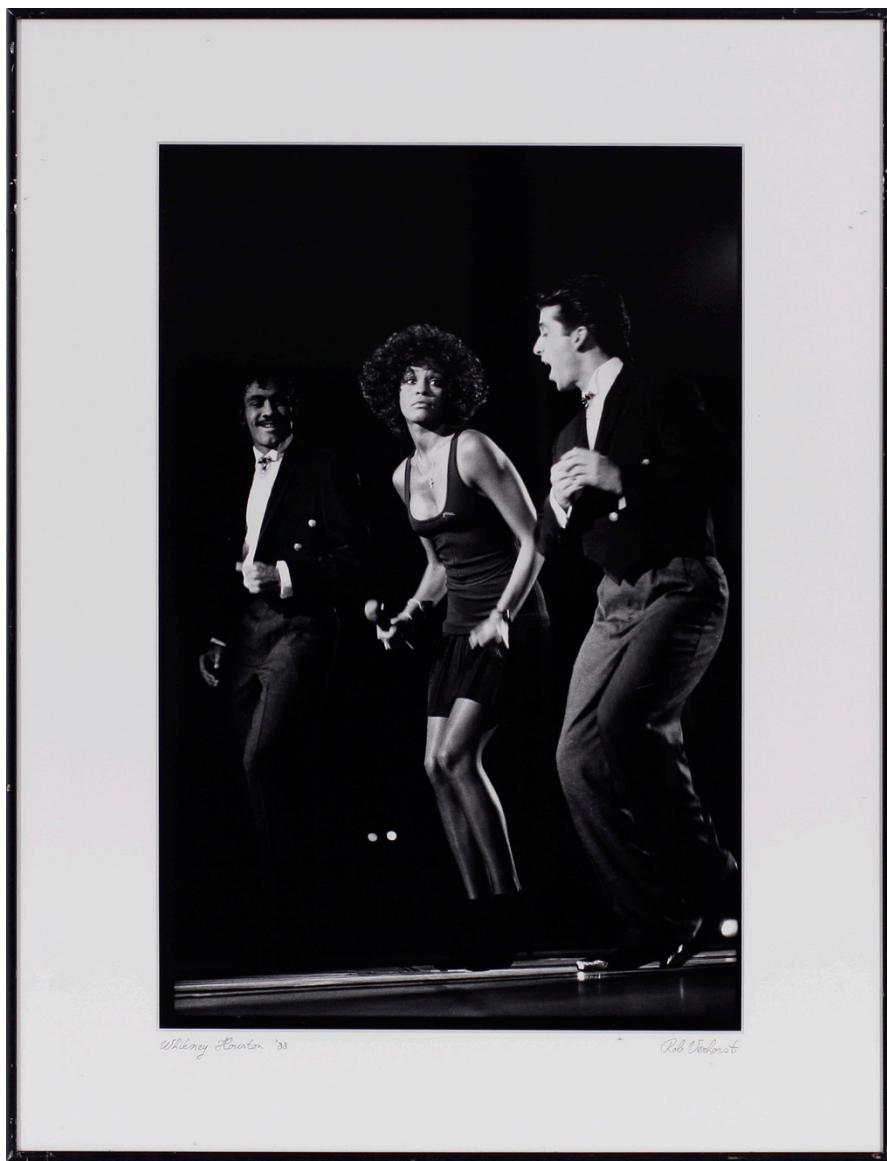
‘Ik zie er juist een persoon in met een vogeltje op zijn schouder, maar dat kan ook aan mij liggen. Ik houd van vogels’

IS EEN FOTO KUNST?

Elke tentoonstelling begint met een workshop van een uur tot anderhalf uur. Het is de bedoeling dat de getoonde kunst gevoelens en associaties oproept en dat de workshop nieuwsgierigheid opwekt bij de mensen met dementie en hen met elkaar verbindt. Vijftien deelnemers met dementie blijkt hierbij de ideale groepsgrootte en humor een belangrijk bindmiddel. Ontmoetingscentrum Carpe Diem van zorgorganisatie Vierstroom in Zoetermeer was afgelopen zomer de eerste deelnemer aan het project. Inmiddels draait de derde tentoonstelling er al, met als thema 'muziek'. Hoe verloopt zo'n workshop? En wat is het effect ervan op mensen met dementie? Om hiervan een indruk te geven volgt hieronder een letterlijke weergave van wat er bij de workshop werd besproken.

Sanne: 'Welkom iedereen! Wat ziet het er hier gezellig uit! Misschien is het jullie vanmorgen al opgevallen dat er in de gang van Carpe Diem allemaal kunstwerken staan of hangen. Een museumtentoonstelling. En die tentoonstelling heeft een thema: muziek. Die kunstwerken gaan we met elkaar bespreken, net als bij een bezoek aan een museum. Alleen heb ik ze nu even van de muur gehaald, omdat we ze dan heel goed van dichtbij kunnen bekijken. Ik wil graag samen met jullie kijken naar wat we zien in een kunstwerk. Of iets mooi is. En of het ontroert, bijvoorbeeld omdat het herinneringen ophaalt. Jullie zijn vanmiddag mijn kunstcritici!'

Atie: 'Oh God! Dat kan ik niet. En ik houd niet van kunst. Kan ik nog weg?'
Wim: 'Ik ga nooit naar een museum!'
Sanne: 'We beginnen met dit kunstwerk. Dit werk is van Rob Verhorst.'
Wim: 'Een kunstwerk? Dit is toch een foto? Is een foto kunst? Dan ben ik ook kunstenaar!'

Rob Verhorst – 'Whitney Houston' (1988).

Sanne: 'Ik denk dat fotografie ook kunst kan zijn, maar niet altijd. Zullen we samen eens gaan kijken of deze foto een kunstwerk kan zijn?'

Wim: 'Ik ben benieuwd!'

Jeroen: 'Is dit Tina Turner?'

Selma: 'Die was toen niet aan het optreden!'

Sanne: 'Dit werk is uit de jaren '80.'

Heleen: 'Was dit toen in Rotterdam? Bij het stadhuis? Daar was ik toen! Het kostte geld hoor, maar ik was toen bij een optreden van een zangeres. Ze is nu overleden. Anneke Grönloh? Anita Meijer! Die zong toen ook!'

Theo: 'In Ahoy Rotterdam was dit!'

Riet: 'Dit is Whitney Houston!'

Sanne: 'Ik had het net over de popfotograaf Rob Verhorst. Zijn popfoto's zijn wereldberoemd. De Rolling Stones,

Beyoncé, Sting en Freddie Mercury zijn voorbeelden van popartiesten die hij heeft gefotografeerd.'

Roel: 'Er valt me meteen iets op aan deze foto. Ik zie hier drie mensen op staan. Maar ze hebben alle drie een heel andere gezichtsuitdrukking!'

Sanne: 'Wat mooi dat u dat opvalt! Als we nou van links naar rechts gaan?'

Wat is dan de uitdrukking die we bij de meneer links zien?'

Roel: 'Hij lacht.'

Atie: 'Een goede uitdrukking. Vriendelijk.'

Jeroen: 'Is die zangeres Tina Turner of niet?'

Riet: 'Whitney Houston!'

Jeroen: 'Sorry, dat had u al gezegd.'

Sanne: 'Als we naar de meneer links kijken zien we dus een heel vriendelijke, fijne uitstraling.'

Wim: 'Je ziet duidelijk dat het een Zuid-Amerikaan is.'

Sanne: 'En in het midden zien we dan Whitney Houston?'

Aad: 'Die kijkt zo van: Wat ben jij nou in godsnaam aan het doen?!'

Roel: 'Die kijkt niet, die zingt. D'r ogen zitten dicht, joh. Ze is zo geconcentreerd. Ze is met zichzelf bezig.'

Sanne: 'En dan de rechterman, hoe kijkt die?'

Wim: 'Die kijkt niet, die zingt! Kijk maar. Hij geniet helemaal.'

Aad: 'Ze zijn goed met elkaar, maar voor de rest hebben ze niks met elkaar te maken. Ik zie dat er een beetje vanaf.'

Sanne: 'Dus ze kennen elkaar van werk, maar voor de rest hebben ze geen relatie?'

Aad: 'Nee, daar houdt het dan wel een beetje mee op!'

Sanne: 'Is de rest het daar ook mee eens?'

Groep: 'JA! Heel duidelijk!'

Wim: 'Ik snap nu wel dat zo'n foto ook kunst kan zijn. Het is namelijk een momentopname: de kunst van het vastleggen op het goede moment.'

Sanne: 'Aha! Wat mooi dat uw mening zo is veranderd!'

Sanne: 'Zijn jullie vroeger wel eens naar concerten gegaan?'

Groep: 'Daar hadden we vroeger het geld niet voor, hoor!'

Marie: 'Ik heb vroeger in de Laurenskerk als meisje alleen moeten zingen. Maar nu zing ik niet meer. Ja, ik zing nog wel, maar alleen voor mezelf. Alle mensen waren heel enthousiast in die tijd. Heel de zaal was vol!'

Wim: 'Wat knap van je!'

Marie: '...' (glundert).

GOED VOOR JE VERBEELDING

Heleen: 'Kliederen met verf!'

Sanne: 'Toen ik jullie het eerste kunstwerk liet zien was het eerst stil in de groep. De foto had een verhaal nodig. Nu laat ik jullie een abstract kunstwerk zien en meteen begint iedereen te praten! Terwijl een abstract werk vaak moeilijk te begrijpen is. Grappig is dat, hè?'

Harrie: 'Een kloddertje hier, een kloddertje daar!'

Connie: 'Nee, dit is niet jouw stijl, maar het is wel knap gemaakt toch?!'

Harrie: 'Ja, dat wel! Ik kan het niet.'

Connie: 'De kleuren zijn zo mooi. Ik wil zo graag weten wat het betekent.'

Sanne: 'Bij abstracte kunst hebben we

vaak de neiging er iets in te willen zien. Wat zien jullie in het werk?'

Marie: 'Een engel met één vleugel. In het midden. Zo ziet het er voor mij uit.'

Harrie: 'Ik zie geen engel, sorry. Maar ik ben ook niet gelovig.'

Aad: 'Het zou meer een gezicht kunnen zijn.'

Sanne: 'Een gezicht? Hoe zie je dat?'

Aad: 'Ik zie een oor en een neus.'

Wilma: 'Ik zie er een kat in!'

Sanne: 'Ik begrijp wat u zegt. Ik zie er een kat in, maar ook een persoon.'

Groep: 'NEE, DRIE PERSONEN! Ze staan dicht bij elkaar.'

Connie: 'Ik denk dat het een familie is. Ze staan zo dicht bij elkaar. Volgens mij houden ze veel van elkaar.'

Toos: 'Ik zie er juist een persoon in met een vogeltje op zijn schouder, maar dat kan ook aan mij liggen. Ik houd van vogels.'

Roel: 'Ik vind het altijd de kunst om in een abstract schilderij iets te vinden dat ik kan herkennen. Dat is goed voor je verbeelding. Dat is het leuke eraan. Dan ben je dus voortdurend op zoek. Je kunt blijven fantaseren.'

Selma: 'Dus dan kan ik ook wel mijn schilderijen meebrengen! Ik schilder ook graag!'

Sanne: 'Wat let u?'

Aad: 'Je moet er open voor staan. Mensen zijn altijd figuratief ingesteld. Iedereen kan kunstenaar zijn. Sommige mensen geloven dat niet, hè?'

Sanne: 'Kunnen we een titel verzinnen voor dit kunstwerk? Als jij de kunstenaar van dit werk was, hoe zou je het dan willen noemen?'

Selma: 'Gewoon vanuit mijn gevoel?'

Sanne: 'Ja.'

Selma: 'Ja, zo zou ik het noemen: 'Uit mijn gevoel'. Of: 'Gevoelsmatig'. De kunstenaar heeft gewoon wat op doek gezet. Gewoon uit zijn gevoel. Zo zie ik het zelf, omdat ik zelf ook zo stom ben.'

Sanne: 'Dat is helemaal niet stom! Een andere titel nog? Mevrouw, meneer?'

Roel: 'Ik heb nog een titel: 'Voelen van kleuren' of 'Voeden van kleuren'.'

Aad: 'Ik noem hem 'De dode eend'.'

Sanne Hoogveen toont de groep een abstract schilderij dat gemaakt is door een bezoeker van Carpe Diem.

HEEL VOORUITSTREVENDE

Atie: 'Nog een?! Nou... Wat krijgen we nu weer te zien?'

Wim: 'Ze hebben het gezellig zo te zien.'

Atie: 'Ik zie een glaasje, een asbak, viltjes.'

Wim: 'Ze hebben genoeg glaasjes op.'

Atie: 'Ja, ze hebben inderdaad veel gedronken. Je ziet dat ze het leuk hebben samen. Ze zijn compleet.'

Wim: 'Ik denk dat ze zelfs wel 's nachts blijven zitten.'

Atie: 'En vertellen doen ze het niet, hoor...'

Theo: 'Het werk is wel heel vooruitstrevend.'

Sanne: 'Hoe bedoelt u dat?'

Theo: 'Je ziet een zwarte man met een witte vrouw. Hij drinkt en hij rookt. Zij ook.'

Jeroen: 'Ik zie bierviltjes en een onbekend biermerk. Aan de stoelen zie ik dat het werk al wel gedateerd is, hoor!'

Sanne: 'In welk jaar zou dit zich kunnen afspelen?'

Jeroen: 'Vóór de oorlog, hoor!'

Toos: 'Ja, sowieso vóór de Tweede Wereldoorlog.'

Harrie: 'Nee later, hoor! Ze hadden nog helemaal geen viltjes in de Tweede Wereldoorlog. De vijftiger jaren is het, denk ik!'

Selma: 'Nou, de jaren '60!'

Theo: 'Het is vrij geschilderd.'

Sanne: 'Het werk is in 1968 gemaakt. En ik hoor het al. Het is vooruitstrevend. Waar zou meneer vandaan komen? Of is het een Nederlander?'

Atie: 'Kaapverdische eilanden.'

Groep: 'Suriname, Curacao, zoiets. Hij is niet geboren in Nederland. In de jaren '50 is hij naar Nederland gekomen. Hij is daarna blijven hangen.'

Sanne: 'Denken jullie dat de twee hoofdpersonen in dit werk elkaar hier vóór al kenden?'

Riet: 'Ze heeft een ring om, dus ik denk dat het een stiekem afspraakje is.'

Harrie: 'Beroepsmatig contact heeft zij met hem. Ik heb het nog nooit zo netjes uitgedrukt. Het kan natuurlijk zijn dat ze later nog meer contacten in het café heeft.'

Charles Kemper – 'Interieur Café' (1968).

Wim: 'Dit is in de goede oude tijd. Toen mocht je nog overal binnen roken.'

Sanne: 'Was dat de goede oude tijd, ja?'

Harrie: 'Nee, hard werken. Elke tijd heeft wel een goede en slechte tijd.'

Wim: 'Ik denk dat meneer gewoon een ordinaire pooier is!'

Jeroen: 'Meneer en mevrouw willen wel wat meer, om even terug te komen op het kunstwerk. Er zit nog een staartje aan deze afspraak...'

Connie: 'Ik wil toch even iets zeggen. Ik vind het heel leuk wat je deze middag nu met ons aan het doen bent. Wat vertel je dit allemaal leuk! Dat moet ook even gezegd worden!'

Groep: 'Ja, leuk is dit, hè?! Even wat anders. Ik vind het hartstikke leuk!'

FIJN OM ERBIJ TE ZIJN

Na afloop sprak Sanne na met Connie.

Sanne: 'Wat vond u zoal van deze middag?'

Connie: 'Ik vond het geweldig. Ik zou wel uren naar je kunnen luisteren. Ik neem het niet allemaal zo goed meer op, maar het feit dat ik hier bij mag zijn doet me erg goed. Wanneer die kunstwerken besproken worden, geniet ik daar enorm van. Maar ik ben het wel weer snel kwijt. Ik weet niet of je het weet, maar ik heb dus alzheimer. Ik vergeet alles heel snel, maar ik vind het heel fijn er deze middag bij te zijn.'

Sanne: 'Is dat belangrijk voor u?'

Connie: 'Ik ben altijd gek geweest op het museum, maar ik kan er nu niet meer naartoe. Het is heel belangrijk voor me om nog van alles mee te kun-

nen maken. Niemand praat namelijk meer tegen mij. Weet je dat het nu ook een beetje is blijven hangen, de verhalen bij de kunstwerken? Het punt is alleen dat als ik dit nu thuis wil vertellen, dat niet meer gaat. Dan weet ik heel minimaal wat ik heb gedaan deze middag.'

Sanne: 'Wat vond u precies het fijne aan vanmiddag?'

Connie: 'Je hoeft alleen maar te luisteren en soms je mening of gedachten uit te spreken, zonder dat je je ergens druk over hoeft te maken. Heerlijk is dat toch? Het gaat allemaal vanzelf!'

Sanne: 'Zeker, je kunt gedachten met elkaar delen. En je vergeet je zorgen misschien een beetje?'

Connie: 'Ja, en die zorgen zijn er! Steeds meer mensen in je omgeving vallen weg. Vriendinnen en familieleden laten je in de steek. Dat is gewoon zo. Maar weet je, met zo'n leuke groep als vandaag zakken die zorgen een beetje weg. Dan zit ik er op het moment even helemaal in. Dan hoef ik even niets te voelen.' ♦

Tekst Sanne Hoogeveen en Frans Hoogeveen

Beeld Sanne Hoogeveen en Stichting Kunstuitleen Rotterdam

Sanne Hoogeveen is als docent beeldende vorming afgestudeerd aan de Willem de Kooning Academie. Ze is werkzaam bij Stichting Kunstuitleen Rotterdam (zie www.sannehoogeveen.nl).

Frans Hoogeveen is specialist dementiezorg en hoofdredacteur van *Denkbeeld*.